

toch eigenlijk ook dat aan de verhouding van de theorie met de dagelijkse strijd van de sociaal-democraten voor verbetering van de positie van de arbeiders betrekkelijk weinig aandacht wordt besteed. Hier speelt meer mee dan abstracte tegenstellingen als intellectueel-arbeider, revolutionair-reformistisch, consequent-tactisch of theoretische waarheidszoekers versus praktische wereldverbeteraars.

Al is Buitings *De Nieuwe Tijd* niet direct een makkelijk leesboek, naast andere standaardwerken als het *Biografisch Woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland* kan het voor toekomstig onderzoek een belangrijke rol vervullen. Ook kan de vraag rijzen in hoeverre sommige thema's van toen nog actueel zijn. Kort geleden werd 'de ideologie' dood verklaard en inmiddels bestaat er een roep om een herleving ervan. *De Nieuwe Tijd* laat de praktische betekenis zien van ideologische vragen. Een aantal van de politieke polemieken van toen gaan over vragen die kennelijk nog altijd meespelen. Dit boek van Buiting is een rijke bron om deze nader te bestuderen.

Jasper Schaaf
Hanzehogeschool Groningen

Margreet van der Burg, *'Geen tweede boer'. Gender, landbouwmodernisering en onderwijs aan plattelandsvrouwen, 1683-1968*. Proefschrift Universiteit Wageningen (Hilversum: Verloren, 2002) 465 p. ISBN 9065506934

Het proefschrift *Geen tweede boer* dat Margreet van der Burg in 2002 aan de Wageningse universiteit verdedigde, is zeker een vernieuwend boek. Niet alleen omdat de auteur een bijna vergeten hoofdstuk uit de Nederlandse geschiedenis nu te boek heeft gesteld, maar ook omdat het de vrucht is van een andere en nieuwe kijk op het materiaal dan tot nu toe gebruikelijk was. Van der Burg begint met de vaststelling dat de geschiedschrijving over de Nederlandse boerinnen en plattelandsvrouwen, en die over agrarisch onderwijs aan meisjes en vrouwen in het bijzonder, aan de aandacht van de verschillende historische disciplines is ontsnapt. De oorzaak lag niet alleen in een gebrek aan interesse, maar vooral in het feit dat de zowel de agrarische als de vrouwen-geschiedenis in hun eigen uitgangspunten en methodes opgesloten zaten. De agrarische geschiedschrijving, lang gedomineerd door de 'Wageningse school', kenmerkte zich door een sterk sociaal-economische inslag en een structurele benadering. Men poogde tijdreeksen te construeren, waarmee men de historische ontwikkelingen probeerde te herleiden tot de meest karakteristieke en wezenlijke. Het leidde tot een zeker 'geslachtsloosheid' vooral omdat vanuit deze benadering de land- en tuinbouw voor het boerengezin in de eerste plaats 'een bestaansmiddel en niet zozeer een bestaanswijze' was. Intermenselijke, sociaal-culturele of emancipatorische aspecten kwamen niet of maar zijdelings aan bod.

De Nederlandse vrouwengeschiedenis daarentegen was – op een enkele uitzondering na – gevangen in een zeker 'urbicentrisme', waarbij weinig belangstelling was voor plattelandsvrouwen. Onderwijs-geschiedenis op haar beurt had ook weinig aandacht voor het onderwijs aan vrouwen en meisjes. Deze driedubbele achterstand heeft Van der Burg in haar studie proberen in te halen.

Van der Burg start haar betoog met een uitgebreid theoretisch betoog waarin zij nagaat hoe de bestaande inzichten in de rurale sociale sociologie en *rural gender studies* hebben geleid tot een specifiek beeld van de vrouw in de landbouwmodernisering en

plattelandontwikkeling. Dit betoog dwingt bewondering af door de belezenheid van de auteur en haar kennis van de problematiek van de vrouw binnen het boerenbestaan. Jammer is het, dat het de lezer niet gemakkelijk wordt gemaakt haar betoog te volgen. Naast het gebruik van jargon is haar woordkeus soms nodeloos ingewikkeld. Ook de vele studies die worden aangehaald, zonder echt goed duidelijk te maken welke rol deze spelen in haar eigen onderzoeksopzet, maken het de lezer niet gemakkelijk na te gaan welke kant de auteur nu precies op wil. Het is duidelijk dat ze de valkuilen wil ontlopen van een perspectief dat alleen gericht is op modernisering van het bedrijf en productieverhoging, of van een gezichtspunt dat stads- en plattelandsverschillen negeert. Maar welk theoretisch fundament zij onder haar onderzoek heeft geplaatst en hoe zij dat wil operationaliseren werd mij niet echt duidelijk. Een heldere vraag- of probleemstelling heb ik er niet uit kunnen destilleren en ik ben bang dat het andere lezers net zo zal vergaan.

De daaropvolgende hoofdstukken zijn van geheel andere aard. Zij bevatten het uitvoerige en gedetailleerde, maar overwegend helder geschreven verhaal over het onderwijs aan plattelandsvrouwen en -meisjes. De waarde daarvan ligt zeker in de schat aan nieuw materiaal dat wordt gepresenteerd. Maar dat is niet het enige. Van der Burg neemt geen genoegen met een puur feitelijk relaas. Zij breekt terecht een lans voor de (her)waardering van pioniers van het onderwijs aan plattelandsvrouwen, zoals A.A.M. Storm van der Chijs en Theda Mansholt. Ook onderzoekt zij de vooronderstellingen en stereotypen die een rol speelden in de discussies over het onderwijs aan plattelandsvrouwen en -meisjes. Daarin was de overtuiging bepalend, dat specifiek onderwijs aan boerendochters en boerinnen noodzakelijk was, maar dat de boerin 'geen tweede boer' mocht worden. Zij had een eigen taak als 'huisvrouw, moeder en boerin'. Het boerin zijn werd bewust op de laatste plaats gezet. Het onderwijs aan vrouwen en meisjes diende daarom duidelijk te verschillen van dat aan mannen en jongens, wat tot uiting kwam in het feit dat landbouwtechnische vakken vooral aan mannen en jongens werden gegeven. De verantwoordelijkheid hiervoor lag niet alleen bij het onderwijs zelf, maar ook en vaak nog meer bij de politiek, de overheid en de landbouworganisaties. Daarmee geeft het boek niet alleen een overzicht van het instituut landbouwhuishoudonderwijs, maar geeft het ook goed aan hoe dit een instrument was waarmee plattelandsvrouwen en -meisjes een rol en een plaats gegeven werd in de modernisering van de Nederlandse landbouw en het platteland in de twintigste eeuw. Daarbij wordt tevens aandacht besteed aan de wijze waarop de vrouwen en meisjes en hun docenten zelf hun positie ervoeren, welke opvattingen zij zelf huldigden en welke zeggenschap zij over hun situatie hadden.

In het afsluitende hoofdstuk probeert Van der Burg een aantal conclusies te formuleren, vergelijkingen met bevindingen van buitenlands onderzoek te trekken en aanbevelingen voor verder onderzoek te doen. Op zichzelf genomen zijn deze doorgaans juist en plausibel, maar de formuleringen laboreren aan dezelfde onhelderheid als het theoretische hoofdstuk. De conclusies en beweringen staan ook te los van elkaar om een helder beeld te doen ontstaan. Een belangrijke oorzaak is lijkt mij dat Van der Burg in haar studie te veel in een keer heeft willen doen. Dat verklaart ook de onduidelikheden in het theoretisch concept van de studie en – als gevolg daarvan – weinig samenhangende conclusies. Dit neemt niet weg dat 'Geen tweede boer' een belangrijke historische studie is. Een onderschat onderwerp uit onze onderwijs- en plattelandsgeschiedenis is gedegen beschreven, belangrijke actoren zijn uit de schaduw gehaald en bij de sociaal-economische gerichte agrarische geschiedenis en de gender- en vrouwen-

geschiedenis zijn duidelijke blinde vlekken aangewezen. En ondanks het feit dat het theoretische aspect in het boek niet helemaal goed uit de verf komt, heeft Van der Burg laten zien dat de verbinding tussen beide specialismen uiterst vruchtbaar kan zijn.

Rolf van der Woude
Vrije Universiteit

Ronald Sluijter, *'Tot ciraet, vermeerderinge ende heerlyckmaeckinge der universiteyt'. Bestuur, instellingen, personeel en financiën van de Leidse universiteit, 1575-1812*. Proefschrift Leiden 2004 (Hilversum: Verloren, 2004) 343 p. ISBN 906550754x

De Leidse universiteit is een van de best bestudeerde instellingen van hoger onderwijs van de wereld, maar getrouw de dominante ideeënhistorische richting van het universiteitshistorisch onderzoek betrof die aandacht heel lang vrijwel uitsluitend de Leidse professoren en de wetenschap die zij bedreven. Van de ruim 450 nummers in de in 1976 door R. Ekkart gepubliceerde bibliografie van twintigste-eeuwse geschriften over de Leidse universiteit van de zestiende tot de achttiende eeuw, betroffen er ongeveer 250 de hoogleraren, 80 de verschillende wetenschappen en 45 de studenten. Alle andere aspecten van het universiteitsleven (instellingsgeschiedenis, beheer, financiën, archieven, graden, rituelen, portretten, gebouwen, bibliotheek, ondersteunend personeel, drukkers) moesten het doen met de resterende 80 nummers. Intussen is de trend gekeerd. Niet dat de Leidse wetenschap thans minder aandacht trekt, maar de verschillende aspecten worden meer met elkaar in verband en in evenwicht gebracht. De universiteitsgeschiedenis heeft zich internationaal dan ook ontwikkeld van een strikt ideeënhistorische tot een bredere sociaal- en cultuurhistorische benadering, met aandacht voor het belang van de politieke en economische aspecten en het bestuur en de bedrijfsvoering voor het reilen en zeilen van onderwijs, wetenschap en werving van docenten en studenten. Die gecontextualiseerde en methodisch meer doordachte aanpak betreft vooralsnog vooral de afzonderlijke instellingen, althans wat Nederland betreft, en ze is ook niet voor alle perioden even ver gevorderd. Het wachten is nog op het boek met de brede blik op het Nederlands hoger onderwijs in heel zijn breedte en vanaf het begin tot heden, die de Werkgroep Universiteitsgeschiedenis in het vooruitzicht heeft gesteld.

Ronald Sluijters proefschrift moet tegen deze achtergrond worden gezien. De geschiedenis nieuwe stijl van de Leidse universiteit wordt belichaamd door zijn promotor, bijzonder hoogleraar universiteitsgeschiedenis Willem Otterspeer. Deze heeft de vernieuwing voortvarend ter hand genomen en na zijn proefschrift over de Leidse universiteit in de negentiende eeuw een tweesporenbeleid uitgezet: enerzijds een verantwoorde, integrale geschiedenis van de Leidse universiteit die ook voor een niet-gespecialiseerd publiek leesbaar is (intussen zijn daarvan drie delen verschenen), anderzijds enkele dieptestudies over verwaarloosde of onvoldoende onderzochte dimensies van de vroegmoderne universiteit. Sluijters boek over beheer en bestuur hoort tot deze tweede categorie; de twee andere promotieprojecten betreffen de studentenpopulatie en het onderwijs in de artes. Uitgaand van 'een organisatorische, zo men wil bedrijfsmatige invalshoek', heeft Sluijter een systematisch, steeds op oorspronkelijke bronnen steunend onderzoek verricht 'naar vorm en werking van het bestuur van de universiteit en zijn drie hoofdtaken: de zorg voor gebouwen en instellingen, het aannemen van docerend en ondersteunend personeel en het financieel beheer' (p. 13). Het